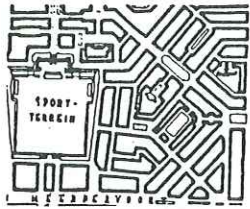
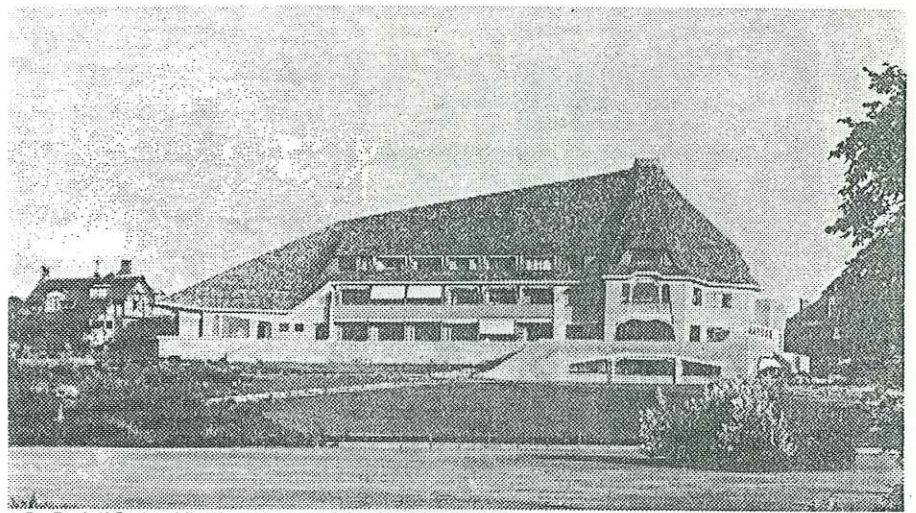

Rudolf Steinerkliniek en Vrije School: in harmonie met de mens

STAD OP ZICHT

Stad op Zicht is een initiatief van de Haagsche Courant en de Bond van Nederlandse Architecten, afdeling Den Haag. Eens in de vier weken wordt een vorm van architectuur in Den Haag of omgeving behandeld. De redactie wordt met adviezen terzijde gestaan door Quinten de Wijn, Jan Brouwer en Jan Romke de Vries. Deze aflevering heeft als onderwerp de Rudolf Steinerkliniek van de architect Jan Buijs en de nieuwbouw van de Vrije School aan de Abbenbroekweg van de Duitse architect Jens Peters. Beide voorbeelden van antroposofische architectuur. Dit artikel is mede tot stand gekomen dank zij de medewerking van Wouter Drewes, bestuursraadslid van de Vrije School.

• De Rudolf Steinerkliniek gezien vanuit het Westbroekpark.

• De Vrije School aan de Abbenbroekweg. Ontwerp Jens Peters.

door CASPER POSTMAA

Is architectuur in staat mensen te veranderen? De meeste vormen van bouwkunst hebben dat streven in elk geval niet. Hooguit zal de stelling worden verdedigd dat iemand zich prettiger voelt in een goed vormgegeven woning of werkruimte, dan in een fantasieloos serieproduct. Volgens de antroposofie, een levensbeschouwing op basis van de theorieën van Rudolf Steiner, wordt de mens ook gevormd door de omgeving waarin hij verkeert. Van bouwwerken gaan impulsen uit die van invloed zijn op het wezen van de mens.

Het is niet meer dan logisch dat toen Rudolf Steiner aan het begin van deze eeuw zijn gedachten over de werking van de bouwkunst formuleerde, hij ook trachtte deze te veranderen zodat er een positieve invloed op de geest van uit zou gaan. Het gevolg was dat Steiner een eigen architectuurstroming creëerde, die bekend werd onder de naam antroposofische of organische architectuur. De filosofie van Steiner, die vooral in Duitsland veel navolging kreeg, maakte in de jaren '20 ook een bloeiperiode in Nederland door. Den Haag heeft daar enkele opmerkelijke bouwwerken aan te danken, zoals bij voorbeeld de Rudolf Steiner Kliniek aan de Nieuwe Parklaan, de villa Winje Wanje aan de Nieboerweg en de Vrije School aan de Waalsdorperweg. Over het algemeen wordt organische architectuur afgedaan als een verschijnsel van voor de Tweede Wereldoorlog; de bouw van het imponerende hoofdkantoor van de NMB (Amsterdam), dat volgens de opvattingen van Steiner is ontworpen, wordt beschouwd als een onverwachte en spectaculaire opleving van de organische architectuur. Maar de nieuwbouw (1981) van de Haagse Vrije School aan de Abbenbroekweg maakt duidelijk dat de antroposofische bouwkunst nooit dood is geweest, maar zich heeft vernieuwd. Om te begrijpen dat organische architectuur meer is dan het neerzetten van bouwwerken waar bijna dogmatisch rechte hoeken zo veel mogelijk worden vermeden, is het nodig terug te grijpen op de grondbeginselen van Steiner. Antroposofen gaan er van uit, dat het leven uit een voortdurende metamorfose bestaat. Van baby tot kleuter tot volwassene tot bejaarde. De leer van Steiner is er onder meer op gericht de mens te stimuleren bij het aflopen van dit levenspad. Dat alles dient te gebeuren door het ondergaan van veranderingen en in harmonie met de na-

tuur als bron van het leven. 'De geest moet zich openen voor een grotere wereld dan waar je vandaag mee bezig bent'. Statische onnatuurlijke vormen met weinig kleur worden door de antroposofen verworpen. De opvatting, die een bestuurslid van de Vrije School verkondigde dat de problemen van de Amerikaanse samenleving deels worden veroorzaakt door de saai rechte avenues en de eentonige strakke bebouwing, is typerend voor de kijk van antroposofen op de architectuur. Statische rechthoekige, gestapelde segmenten als in moderne kantoren komen in de organische architectuur niet voor. In de antroposofische gebouwen zullen gezichtspunten, hoeken en gangen steeds van vorm veranderen. Want de mens moet gestimuleerd worden na te denken en zich te vernieuwen.

Goetheanum

Rudolf Steiner heeft zelf aangegeven hoe hij zich organische bouwkunst voorstelde. In Dornach bij het Zwitserse Basel liet hij volgens zijn ontwerp en principes het Goetheanum bouwen.

Een cultureel centrum dat in 1922 afbrandde, maar enkele jaren in geheel andere vorm werd herbouwd. Ditmaal van beton. Nog steeds staat de antroposofische kathedraal er als een machtig gebaar. Een bijna mythische uiting van de natuur, maar nauwelijks nog een product van de tekentafel. Dan weer heeft het iets weg van een paddestoel en soms is het een reusachtige blok klei die door mensenhanden is geboetseerd.

Hier en daar de vingerafdrukken nog zichtbaar. Een impressie die dichtbij de werkelijkheid zit want Steiner, die geen geschoold architect was, boetseerde zijn maquettes om tot een fraai plastisch resultaat te kunnen komen.

Rond de tijd dat Steiner aan zijn tweede Goetheanum werkte, ontstonden in Den Haag de eerste plannen voor grote antroposofische bouwwerken. Gezien de uitgangspunten van organische bouwkunst is het verwonderlijk dat de opdracht voor de Rudolf Steinerkliniek juist Jan Buijs is gegund. Dezelfde man die in dezelfde tijd werkte aan het veel geroemde gebouw van De Volharding (1928) aan de Grote Marktstraat: zo ongeveer het tegenovergestelde van organische architectuur. Dat Buijs bij het ontwerpen van de Rudolf Steinerkliniek zo virtuoos de principes van de antroposofie ten uitvoer heeft gebracht, is daarom des te opmerkelijker. Het gebouw ligt in volmaakte harmonie met de natuur op de

top van een duin. Buijs heeft de vorm van zijn ontwerp zo gestyleerd, dat de kliniek een voortzetting van het duin is geworden. Hoewel het aan een kant hoog oplopende dak ook wel doet denken aan een boomstronk, maar zelfs dat is volgens de leer.

In het interieur is zo veel mogelijk getracht het wisselend levenspad volgens de principes van Steiner uit te beelden. Onverwachte rondingen en hoeken. Met als fraaiste ruimten twee zalen uitkijkend over het Westbroekpark en een kapel met een plafond dat in de vorm van een ster omhoog loopt. Het gebouw is zoals antroposofen willen in harmonie met mens en natuur en tegelijkertijd afwisselend, zonder tot een omsamenhangend geheel te vervallen.

Vrije School

Toen Buijs werd gevraagd mee te doen aan een ontwerpconcurso voor de eerste Haagse Vrije School liet hij echter de organische architectuur varen. Hij tekende een gebouw dat veel overeenkomsten vertoonde met andere werken van hem als de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en De Volharding. Het ontwerp haalde het dan ook niet. Winnaars werden Chris Wegerif en Frits Gerretsen, van wie de laatste al eerder, vergeefs, een ontwerp had gemaakt voor een antroposofische Vrije School aan de Segbroeklaan.

Een vergelijking van het winnende en uitgevoerde ontwerp uit de jaren '20 met Peters' nieuwbouw van de Vrije School uit 1981 in Duttendel (Abbenbroekweg) rechtvaardigt de conclusie dat de organische architectuur inderdaad een ontwikkeling heeft doorgemaakt.

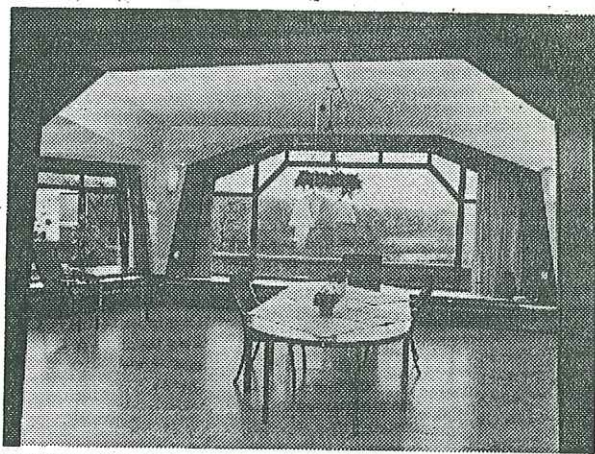
Wegerif en Gerretsen hebben in 1928 de basisvormen van Steiner wel overgenomen, maar het interieur maakt de indruk van traditionele architectuur met een antroposofisch sausje.

In de nieuwbouw aan de Abbenbroekweg is architect Jens Peters (Stuttgart) er veel beter in geslaagd de opvattingen van Steiner zichtbaar te maken in een ontwerp met een veel rijkere verscheidenheid aan schakeringen dan de oude school aan de Waalsdorperweg. Het levenspad vol spanning en verandering is door Peters in vorm en kleur tot uitdrukking gebracht. De kleuters beginnen hun levensloop in een grote veelhoekige ruimte, gevat in rode tinten.

De hoekjes zijn er om te spelen, de kleuren voor de warmte en geborgenheid: Naarmate de kinderen in een hogere klas komen, worden de kleuren koeler en de vorm van het lokaal strakker. In

het achtste jaar bij voorbeeld zijn de wanden helder blauw en de ruimte bijna rechthoekig, omdat de leerlingen in dat jaar veel exacte leerstof krijgen voorgeschoteld en helder moeten denken. Maar zo zijn vele details aan te wijzen die alle een eigen betekenis hebben. Hoekige, soms plastisch gevormde schoolborden die naarmate de leerlingen de school verder doorlopen, steeds meer naar een rechthoek neigen.

Het oerprincipe van de organische architectuur, dat een gebouw steeds moet kunnen verrassen en boeien, heeft Jens tot in de details uitgedacht. Zoals een wandeling door het bos steeds weer bomen te zien zal geven, maar toch stap voor stap anders is, zo zal de school van Peters altijd hetzelfde bouwwerk blijven, maar door de grillige plattegrond, het kleurgebruik, de doorkijkjes en lichtinval kunnen steeds weer nieuwe impressies worden opgedaan.

• De ontmoetingszaal op de eerste etage van de Rudolf Steinerkliniek.

• Het Tweede Goetheanum in het Zwitserse Dornach.